

اقتصاد ترکمنستان

ترکمنستان کشوری است با ۴۸۸ هزار کیلومتر وسعت و ۴/۱۸ میلیون نفر جمعیت که از امکانات بالقوه اقتصادی بالایی برخوردار است. وجود منابع طبیعی غنی و سرشار در مقایسه با وسعت و جمعیت فعلی، آینده اقتصادی درخشانی را برای این کشور نوید می‌دهد. تنها، ۱۳ تریلیون متر مکعب گاز در اعماق سرزمین ترکمنستان نهفته که ثروت بسیار هنگفتی است. ترکمنستان سالانه ۸۰ میلیارد متر مکعب گاز تولید می‌کند که از این نظر بعد از روسیه، آمریکا و کانادا در مقام چهارم جهان قرار دارد. ۹۶ درصد از این گاز قابل صدور است. ذخایر نفت ترکمنستان ۶۳۰ میلیون تن تخمین زده شده است که خود رقم قابل توجهی است. این کشور توان تولید ۷ میلیارد کیلووات ساعت برق را دارد که مازاد بر مصرف داخلی است و نیمی از آن صادر می‌شود. سایر مواد خام معدنی نظیر سولفور، نمک پتاسیم، «راک»، فلزات غیر آهنی نادر، سولفات سدیم، ید و مواد اولیه مصالح ساختمانی در این سرزمین به وفور یافت می‌شود.

کشاورزی ترکمنستان جایگاه بسیار مهمی در ساختار اقتصاد این کشور دارد. اصلی‌ترین محصول تولیدی کشاورزی، پنبه می‌باشد. مردم ترکمنستان سالانه ۱/۴ میلیون تن و ش پنبه تولید می‌کنند که به ۴۵۰ هزار تن پنبه محلولج تبدیل می‌گردد. بخش اعظم این محصول به مانند سایر منابع خام طبیعی و معدنی بدون هیچ‌گونه تغییری به خارج صادر می‌شود. (اخیراً سیاست دولت بر احداث کارخانجاتی که با مصرف این ماده خام و تولید کالا ایجاد ارزش افزوده می‌کند مبنی شده است). محصول سالانه گندم حدود ۶۰۰ هزار تن، جو تقریباً ۱۴۰ هزار تن، برنج ۱۳۰ هزار تن و ذرت ۳۰۰ هزار تن تخمین زده شده است. ابریشم، پشم، پوست، شیرین بیان، حبوبات و میوه و سبزیجات، دیگر محصولات کشاورزی است که جوابگوی نیاز داخلی جامعه نبوده، دولت را ناگزیر از واردات کرده است. در ترکمنستان ۳۵ میلیون رأس دام وجود دارد که تقریباً تقاضای مردم را برآورده می‌سازد. ۱۳ میلیون هکتار زمین قابل کشت ترکمنستان می‌تواند برای توسعه کشاورزی به کار گرفته شود، اما مشکل اصلی در این بین، کمبود آب است. ترکمنستان سرزمین خشکی است و بیش از دوسوم مساحت آن را صحرای بزرگ قره‌قوم پوشانده است. این کشور برای تأمین نیازهای آبی خود اقدام به احداث کانال قره‌قوم کرده است. این کانال به طول ۱۳۴۰ کیلومتر و عرض ۱۲۰ متر حجم عظیمی آب را از آمودریا در مرز شرقی ترکمنستان به دریای خزر در مرز غربی آن منتقل کرده بر سر راه خود حدود یک میلیون هکتار زمین را آبیاری می‌نماید. کانال مذکور در واقع ستون فقرات اقتصاد کشاورزی ترکمنستان بوده و علاوه بر آن به کار حمل و نقل بار به وسیله کشتی و تولید ۲۰ تا ۲۵ میلیون کیلووات ساعت برق می‌آید.

بخش صنعت ترکمنستان تا قبل از استقلال توسعه چندانی نیافته و به برخی کارخانجات تولید و تبدیل نفت، گاز، سولفات، سولفور، تولید برق، قالی، سیمان و شیشه محدود می‌شده است. سیستم حمل و نقل زمینی، نواحی آباد ترکمنستان را به یکدیگر متصل ساخته است: ۲۱۲۰ کیلومتر خط آهن و ۱۳۶۰۲ کیلومتر جاده، عمدتاً از بندر کراسناودسک (ترکمنباشی) در ساحل بحر خزر تا شهر چارجو در مرز شرقی کشور امتداد یافته است. تنها بندر ترکمنستان - که ضمناً تنها بندر آسپای مرکزی نیز محسوب می‌شود - در شهر کراسناودسک قرار گرفته است که این کشور را از طریق رودهای ولگا و دن به دریای سیاه می‌رساند. خطوط هوایی ترکمنستان پیش از استقلال تنها در داخل جمهوری‌ها و شهرهای اتحاد شوروی سابق فعال بوده و هیچ‌گونه ارتباط خارجی نداشته است.

در زمان اتحاد جماهیر شوروی، ترکمنستان به مانند سایر جماهیر عنان اختیار اقتصاد خویش را در دست نداشت و ناگزیر بود در چارچوب سیاستها و برنامه‌های اقتصادی تنظیم شده در مرکز (مسکو) عمل کند. با تجزیه شوروی و استقلال جماهیر، ترکمنستان کنترل اقتصاد خود را به دست گرفت و در دو جهت شروع به کار نمود:

۱. قطع رشته‌های وابستگی اقتصادی؛

۲. پایه‌ریزی یک اقتصاد ملی به منظور استفاده مستقل از منابع خدادادی و تأمین نیازهای داخلی. در این راستا انفکاک از سیستم پولی سابق و انتشار پول ملی (منات) گام اولیه بسیار مهمی بود که ابزارها و اهرمهای لازم را برای پیشبرد اصلاحات اقتصادی مهیا ساخت.

در این مرحله، رهبران ترکمنستان فارغ از هرگونه تشنگی و تشنج سیاسی و با بهره‌گیری از اوضاع باثبات داخلی، شروع به طراحی استراتژی اقتصادی کشور کردند. این استراتژی سه محور اصلی داشت:

۱. تبدیل کشور به مرکز ترازیت آسپای مرکزی: رهبران ترکمنستان از موقعیت ویژه جغرافیایی کشورشان بخوبی آگاهی داشتند: قرار گرفتن در مسیر جاده ابریشم که آسپای دور را به اروپا وصل می‌کند، مجاورت با دریای خزر، این راه آبی کشورهای منطقه به دریای سیاه و هم‌مرزی با جمهوری اسلامی ایران، نتیجتاً امکان ارتباط با آبهای گرم خلیج فارس و اقیانوس هند. لذا، رهبران ترکمنستان تصمیم گرفتند با احداث زیرساختهای لازم کشورشان را به مرکز ترازیت منطقه مبدل سازند. از جمله پروژه‌هایی که در این ارتباط طرح‌ریزی یا اجرا شد می‌توان موارد زیر را نام برد:

الف) ترمینال بزرگ فرودگاه عشق‌آباد که در زمینی به وسعت ۴۷ هزار کیلومتر مربع در ۹ ساختمان جداگانه ساخته شده، امکان پذیرش ۲ میلیون مسافر در سال را داراست. هزینه احداث این پروژه ۸۲ میلیون دلار بوده که به مجریان آن از کشورهای ترکیه، انگلستان و آمریکا پرداخت شده است. این ترمینال که بزرگترین ترمینال آسپای مرکزی می‌باشد چندی پیش افتتاح گردید و هرچند ممکن است در حال

حاضر مورد استفاده کامل قرار نگیرد، اما در درازمدت عاملی درآمدزا برای ترکمنستان خواهد بود.

(ب) اتصال خطوط آهن ترکمنستان به خطوط آهن ایران در منطقه سرخس و قزل‌اترک. بدین منظور لازم است خط آهن تجن - سرخس به طول ۱۳۰ کیلومتر و خط آهن قازانجیق - قزل‌اترک به طول ۲۴۵ کیلومتر ساخته شود. اجرای پروژه اول برای سالهای ۱۹۹۶-۱۹۹۲ در نظر گرفته شده است.

(ج) احداث خطوط جدید آهن در مسیرهای قازانجیق - قزل‌قایا به طور ۱۶۷ کیلومتر (۱۹۹۳-۱۹۹۸)، قزل‌قایا - کهنه اورگنج به طول ۴۲۰ کیلومتر (۲۰۰۰-۱۹۹۴)، چارجو - کرکی به طول ۲۴۰ کیلومتر (۱۹۹۳-۱۹۹۸)، کهنه اورگنج - کرنای به طول ۶۰ کیلومتر (۱۹۹۳-۱۹۹۶)، کرکی - تخته بازار به طول ۲۸۰ کیلومتر (۱۹۹۳-۱۹۹۸)، بندر ترکمنباشی - بکدش به طول ۱۷۰ کیلومتر (۱۹۹۳-۱۹۹۶) و نیت‌داغ - چله‌کن به طول ۱۰۰ کیلومتر (۱۹۹۴-۱۹۹۸).

(د) بازسازی و توسعه بندر ترکمنباشی: انجام مطالعات فنی - اقتصادی این پروژه به یک شرکت خارجی سپرده شده و در آینده نزدیک قرارداد احداث آن نیز امضا خواهد گردید. این شرکت قصد دارد تا اکتبر ۱۹۹۵ اجرای طرح مذکور را به پایان برساند.

(ه) احداث هتل‌های زنجیره‌ای متعدد: تاکنون متجاوز از ۳۰ هتل و مهمانسرای بزرگ و کوچک طبق استانداردهای بین‌المللی و با صرف میلیون‌ها دلار ساخته شده یا در دست ساخت است. پیمانکاران خارجی بیشتر از کشورهای ترکیه، ایتالیا و چک و مجریان طرح‌های مذکور بوده‌اند.

(و) بازسازی و توسعه شبکه راه‌های شوسه به طول ۱۳،۶۰۲ کیلومتر. در این بین اجرای طرح نوسازی جاده باجگیران - عشق‌آباد به شرکت ایرانی دوبرال واگذار گردیده است. دولت ترکمنستان در نظر دارد ۲۰۰۰ کیلومتر جاده در داخل این کشور بسازد. هم‌اکنون مذاکرات با شرکتهای گوناگون خارجی جهت تأمین اعتبار و ساخت این جاده‌ها جریان دارد.

۲. خصوصی‌سازی و اصلاحات اقتصادی: رهبران ترکمنستان به‌درستی دریافته‌اند که سیستم اقتصاد سوسیالیستی به‌جا مانده از دوران اتحاد، کارایی خود را از دست داده و قادر به تأمین نیازهای کشور و مردم نیست. لذا انجام برخی تغییرات اساسی در این سیستم در دستور کار آنان قرار گرفت.

محور اصلی اصلاحات اقتصادی خصوصی‌سازی بود. دولت تصمیم گرفت واحدهای فعال در بخشهای نفت و گاز، برق و نیرو، راه‌آهن، هواپیمایی، مخابرات، آژانسهای خبری و اطلاعاتی، بهداشتی و آموزش و فرهنگ را همچنان تحت مالکیت خویش حفظ کرده، مابقی را به بخش خصوصی واگذار نماید. کمیسیونی جهت فهرست‌برداری و تعیین مشخصات فنی - اقتصادی واحدهای تولیدی و خدماتی تشکیل شد. این کمیسیون مؤسسات اقتصادی موجود را به دو گروه تقسیم کرد: ۱. واحدهایی که زیر ۱۰۰ نفر پرسنل دارند و لازم است تمامی آنها تا پایان سال ۱۹۹۴ به بخش خصوصی واگذار گردد؛ ۲. واحدهای

دارای بیش از ۱۰۰ پرسنل. این واحدها طبق برنامه از اول سال ۱۹۹۵ بتدریج به اشخاص حقیقی و حقوقی خصوصی واگذار خواهد شد. دولت اعلام کرده است اتباع خارجی نیز می‌توانند به‌تنهایی یا با مشارکت اتباع ترکمنستان، مؤسسات و کارگاههای اقتصادی را خریداری نموده و به‌کار گیرند. به این ترتیب روند خصوصی‌سازی از ابتدای سال ۱۹۹۴ شروع شده است. طی آن اسامی و مشخصات مؤسسات عرضه شده در جراید کثیرالانتشار به چاپ رسیده و بتدریج به مالکیت بخش غیردولتی درمی‌آید. کمیسیون مخصوصی از جانب دولت مسئولیت انجام این کار را برعهده گرفته است.

در بخش کشاورزی، دولت اعلام نموده است به اشخاص حائز شرایط تا ۵۰ هکتار زمین واگذار می‌کند و آنها می‌توانند در آن شخصاً کشت و زرع کرده، محصولاتش را به‌فروش رسانند. همچنین در نظر است کالخوزها و ساوخوزهای موجود به مجتمعهای سهامی کشاورزی مبدل و سهام آن به اعضا فروخته شود.

از جمله اقدامات دیگری که در راستای اصلاحات اقتصادی صورت گرفته برنامه‌ریزی دولت برای احداث مناطق آزاد تجاری - صنعتی بوده است. رهبران ترکمنستان قصد دارند در مجاورت شهرهای عشق‌آباد دو منطقه، کراسناودسک، اکرامه، داش‌حوض، چارجو و مرو هفت منطقه آزاد تجاری تأسیس کنند. در این مناطق به‌منظور جذب سرمایه‌های خارجی مزایا و معافیت‌هایی در نظر گرفته شده است: سرمایه‌گذاران خارجی تا سه سال از پرداخت هرگونه مالیاتی معاف بوده و هیچ‌گونه وجهی بابت اجاره زمین نخواهند پرداخت. همچنین دولت در مورد هزینه‌های آب، برق و گاز تخفیف‌هایی کلی برای آنان در نظر گرفته است.

۳. افزایش تولید، عمران و آبادانی، استحصال و تبدیل منابع طبیعی کشور: دولت ترکمنستان منابع طبیعی کشورش را شناسایی کرده، درصدد است با اجرای یک رشته پروژه‌های عمرانی ضمن بهره‌برداری مستقل از آنها، امکان عمل‌آوری و تبدیل منابع به کالاهای ساخته شده را فراهم آورد. به این ترتیب به جای فروش مواد به شکل اولیه و خام، ارزش افزوده حاصل از این منابع در داخل کشور ایجاد شده و بر ثروت و مکنت آن خواهد افزود. بدین‌منظور در بخشهای مختلف اقتصاد پروژه‌های بسیار مهمی اجرا گردیده یا در دست اجراست که ذیلاً به برخی از آنها اشاره می‌شود:

بخش گاز

الف) پروژه انتقال گاز صادراتی ترکمنستان به اروپا از طریق ایران و ترکیه (۱۹۹۸-۱۹۹۵): در صورت احداث این خط لوله، سالانه ۱۵ تا ۲۸ میلیارد مترمکعب گاز به اروپا صادر گشته و درآمد سرشاری را نصیب دولت خواهد کرد. ترکمنستان بیشتر فعالیت سیاسی و اقتصادی خود را بر روی این پروژه متمرکز

کرده و امید دارد با اجرای آن به یکی از کشورهای ثروتمند منطقه مبدل شود. در حال حاضر اجماع سیاسی لازم برای احداث خط لوله فراهم آمده و توجیه فنی - اقتصادی آن آماده شده است. رهبران عشق آباد با کمک جمهوری اسلامی ایران و سایر طرفهای ذی ربط مشغول جمع آوری منابع مالی لازم برای اجرای پروژه هستند و در صورت موفقیت، آمادگی دارند کار اجرایی را آغاز نمایند.

ب) پروژه خط لوله انتقال گاز به پاکستان از طریق افغانستان به درازای ۱۵۰۰ کیلومتر و با ظرفیت ۲۰ میلیارد متر مکعب در سال.

ج) خط لوله صدور گاز به چین و ژاپن به طول تقریبی ۶،۷۰۰ کیلومتر و با ظرفیت سالانه ۲۸ میلیارد متر مکعب. اجرای دو طرح اخیر برای سالهای ۲۰۰۲-۱۹۹۵ پیش بینی شده است.

بخش نفت

الف) پروژه احداث خط لوله انتقال نفت به خلیج فارس از طریق خاک ایران به طول ۱۰۰۵ کیلومتر و با ظرفیت ۱۰ تا ۲۰ میلیون تن نفت خام در سال (۲۰۰۲-۱۹۹۷).

ب) اکتشاف و استخراج نفت در منطقه لبات و فلات قاره دریای خزر به منظور افزایش تولید سالانه نفت خام به ۲۸ میلیون تن پس از ده سال.

ج) بازسازی پالایشگاه بندر ترکمنباشی به ظرفیت ۱۰۶ هزار تن در سال (۲۰۰۰-۱۹۹۷)، احداث پالایشگاههای کهنه اورگنج، چارحو (۲ مورد) و «کالا» به ترتیب با ظرفیت پالایش ۳۰، ۵۰، ۱۰۰ و ۳۰ هزار تن نفت در سال (۱۹۹۵-۱۹۹۳). ترکمنستان می خواهد با اجرای این طرحها پس از ۱۰ سال توان پالایش نفت خود را به ۱۵ میلیون تن برساند.

بخش برق

الف) بازسازی نیروگاههای مرو، سیدی و بزمین و افزایش تولید برق آنها به ترتیب تا سطح ۱۰۶۰، ۱۶۰ و ۴۳۵ میلیون کیلووات ساعت (۲۰۰۰-۱۹۹۳).

ب) احداث خط انتقال برق به ایران و پاکستان به ترتیب به طول ۴۵۰ و ۱۱۰۰ کیلومتر جهت فروش مستقیم به آنها.

بخش کشاورزی و آب

الف) احداث کارخانجات پنبه پاک کنی، ریسندگی و بافندگی در شهرهای سیدی، یلوتن، عشق آباد و تخته بازار، ترکمن قلعه و ساکارچاگو جهت تبدیل پنبه خام به نخ و پارچه در سال

(۱۹۹۳-۱۹۹۶).

ب) افزایش تولید پنبه تا سقف ۱/۶ میلیون تن تا سال ۱۹۹۶ و ۲ میلیون تن تا سال ۲۰۰۲.
 ج) افزایش تولید غلات تا سطح ۱/۴۴ میلیون تن تا سال ۱۹۹۶ و ۲/۵ میلیون تن تا سال ۲۰۰۲.
 د) احداث بخش باقی مانده کانال قره قوم و اتصال آن به دریای خزر. تاکنون ۱۱۰۰ کیلومتر از این کانال ساخته شده و ۲۴۰ کیلومتر باقی مانده آن در دست ساخت است. همچنین طرح ساخت شاخه جنوبی کانال و به طول ۲۷۰ کیلومتر که تا منطقه قزل اترک در مرز جمهوری اسلامی ایران امتداد می یابد مراحل اولیه خود را می گذراند.

کلیه موارد فوق به همراه دهها طرح و پروژه دیگر در برنامه دهساله و برنامه سهساله توسعه اقتصادی- اجتماعی ترکمنستان پیش بینی گردیده است. برنامه سهساله در واقع مقدمه برنامه دهساله و سکوی پرش اقتصاد کشور محسوب شده، در نظر دارد با ایجاد تغییراتی در ساختار اقتصاد، توان لازم را برای فائق آمدن بر مشکلات و متوازن ساختن عرضه و تقاضا به وجود آورد. قرار است بخشی از طرحهای عمرانی در برنامه سهساله در فاصله سالهای ۱۹۹۳ تا ۱۹۹۵ به مرحله بهره برداری برسد و بخش دیگر آن در ۷ سال بعدی بین سالهای ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۲ دستور کار اصلی همان برنامه دهساله است که از آن با عنوان «برنامه ده سال عمران» یاد می شود. این برنامه در مجلس مصلحت خلق، عالی ترین ارگان قانونگذاری و همچنین در جنبش رستاخیز ملی (که برای بسیج امکانات داخلی جهت سازندگی و پیشرفت بنیان گذاشته شده) به تصویب رسیده است.

در برنامه سهساله رشد تولید ناخالص داخلی به میزان ۴۵/۳ درصد به نسبت سال ۱۹۹۳ پیش بینی شده و قرار است با اجرای برنامه دهساله تولید کشور سه برابر تولید سال ۱۹۹۲ گردد. رشد درآمد سرانه در سه سال اول ۳۵ درصد در نظر گرفته شده است. با احتساب ارقام فوق نرخ رشد سالانه اقتصاد ترکمنستان ۱۲ درصد خواهد بود. نرخ رشد بخش صنعت و کشاورزی در فاصله ۱۹۹۶-۱۹۹۳ به ترتیب ۱۰۵ تا ۱۰۹ درصد و ۹۶/۶ تا ۱۱۹/۲ درصد می باشد. اولویت اول برنامه، بخش نفت و گاز و سپس کشاورزی (خصوصاً پنبه) است و دولت در نظر دارد با استفاده از عواید این دو بخش سایر بخشهای اقتصاد را توسعه داده و رونق بخشد.

هرچند ترکمنستان هم اکنون در مرحله ای انتقالی بسر می برد و هنوز بسیاری از سیاستهای دولت به طور کامل تحقق نیافته است، اما با در نظر گرفتن روند تحولات اقتصادی، ارزیابی عملکرد دولت میسر است. براین اساس می توان گفت:

۱. دولت با اجرای سیاست عملی درهای باز تا به حال در جذب سرمایه های خارجی توفیق نسبی یافته و توانسته است بخش قابل توجهی از پروژه های عمرانی خود را برای اجرا به خارجیان بسپارد.

۲. بسیاری از طرحهای نوآیند کشور هنوز به مرحله بهره‌برداری نرسیده است، اما با گذشت زمان و اتمام عملیات اجرایی، درآمد قابل توجهی را ایجاد کرده، در رونق و شکوفایی اقتصاد تأثیر بسزایی خواهد داشت.
۳. تا به حال اصلی‌ترین توجه دولت معطوف حفظ ارزش منات بوده و در این راه از شیوه‌ها و سیاستهای مختلفی مدد گرفته است. این تلاش دولت بالنسبه قرین موفقیت بوده است.
۴. سیاست خصوصی‌سازی به‌کندی پیش رفته است. این کندی در آینده نیز تداوم خواهد داشت.
۵. زیرساخت‌های قانونی - اجرایی لازم جهت انتقال به سیستم اقتصاد بازار چندان مهیا نگشته و مانع بزرگی بر سر راه توسعه فعالیت‌های اقتصادی به‌شمار می‌رود. مشکل‌ترین کار دولت در همین قسمت است.





پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی